

1945: léto běsů

dokumentární povídky z jara, léta a podzimu 1945

Miloš Doležal

/ Host

Miloš Doležal

1945:

léto běsů

**dokumentární povídky z jara, léta
a podzimu 1945**

Brno 2022

Část rukopisu vznikla v rámci rezidence v Broumově v březnu 2021, kterou autorovi poskytlo České literární centrum.

© Miloš Doležal, 2022

Cover photo © Muzeum Dr. Aleše Hrdličky, Humpolec

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2022

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1216-4 (PDF)

ISBN 978-80-275-1217-1 (ePUB)

ISBN 978-80-275-1218-8 (MobiPocket)

Drahé Janě,
která stála u zrodu těchto textů

Kdo dovede hledět dost zaklínavě
do světla zjeveného mlčením,
ten spatří velblouda, co v slunci jede právě,
a lupiče, co v slunci jede s ním.

Bolesław Leśmian, z básně „Vzpomínka“

Znám masné krámy.
Salámy za sklem visící.
A pod nimi
ve sklepích
rajtují krysy.

A když se stáhnou
rolety ve výkladě,
po schodech krysy
mašírují v řadě.

Josef Hiršal, z básně „Řeznictví“

OBSAH

Prolog — 10

Mrtví vstali z hrobů — 11

/prázdninový výlet profesora Václava Černého/

Bezmocná myš, nad kterou zvedl tlapu obrovský kocour — 23

/příběh želivského lékaře, básníka a donského kozáka
Nikolaje Andrejeviče Kelina/

Návraty a nálezy: I ve zlých dobách se dějí zázraky — 101

/příběh Mileny Šámalové a jejích dětí/

Zkurvená katovská práce — 174

/příběh života a smrti dvou broumovských benediktinů
v Šonově/

Lidičky, neplačte, jde se domů, jde se domů! — 264

/příběh zdoňovského vikáře Cölestina Baiera a jeho
farníků/

Smrtící bič — 321

/příběh odhalování pamětní desky/

My nět hitlerjugent! — 360

/příběh velbloudice, skautů a ukryvaného cirkusu/

Výběr z pramenů a literatury — 391

Seznam fotografií — 398

Prolog

Skauti vedou do Prahy zjančenou velbloudici; donský kozák a želivský lékař v subtilním těle spěchá ošetřovat znásilněnou ženu; sovětský voják táhne za motorkou ukradené mrtvé prase; Cebe-Haberský v americkém jeepu jede do Německa pátrat po synovci a neteři; členové Revolučních gard se přesouvají na korbě nákladáku rabovat do další vesnice; profesor Černý vyráží na výlet, z čela se mu na prvním kopci řine pot a pobroukává si verše, které možná někde četl nebo si je sám blábolivě variuje: „Ze starého do nového roku / přecházejí řezníci / Pod rudými prapory slavící / s jitrnicíí... v řízném kroku... a požirají štiku!“ To není surrealistický sen, ale léto roku 1945 na české silnici lemované jabloněmi. Před pár týdny skončila válka. Temné běsy lidé nezahnali. A sami lezou do nových chomoutů. Tááák, provlékneme hlavinku a jsme tam.

Mrtví vstali z hrobů

/prázdninový výlet
profesora Václava Černého/

Věnováno Petru Rýgrovi

Do osvobozeného rodného kraje

Červencový den roku 1945. S batohem na zádech prochází letní náhodskou krajinou profesor Václav Černý, literární vědec, esejista a překladatel. Zná tu kdejakou zkratku, polní cesty a výhledy z kopců, vždyť jsou to jeho rodné končiny. Otec, řídicí učitel v České Čermné, mu zemřel před čtyřmi roky. Manželku a osmiletou dceru dnes nechal v Čermné na podnájmu u Tluků (první patro, výhled na školu, kde vyrůstal), další roky jim letním bytem bude hostinský pokoj v hospodě U Karla IV. Čtyřicátník má svižný krok, jen trochu funí při stoupání. Horký den, pot na čele, co chvíli si jej stírá kapesníkem, sundává brýle, ale ta nádhera. Zastávky a rozhlížení po kraji a horizontech jej rozněžňují. Hluboké nádechy a výdechy. Ještě před pár měsíci byl vězněm na Pankráci a tvrdě vyslýchán na gestapu, kde se mu pokoušeli dokázat účast v podzemním hnutí, ve skupině Parsifal, a roli vyjednavče mezi ilegálními křídly, nekomunistickým a komunistickým. Urychlený konec války mu zachránil život. Stihl jako člen České národní rady vítat v Praze na Trojském mostě velitele sovětské tankové armády maršála Rybalka a otevírají se před ním nejen horizonty v krajině, ale i nové možnosti v poválečném uspořádávání republiky. Stává se členem Zemského národního výboru (referát pro školství a kulturu), kde se snaží všemožně prospět. Svou autoritou se zastává několika křivě obviněných z kolaborace, zachraňuje konfiskované umělecké předměty i Ratibořické údolí. Pomáhá znovuobnovit školský systém, do vedení Svazu národní revoluce dosadit skutečné odbojáře, přidělovat byty a ateliéry pronásledovaným umělcům. Ujímá se malé delegace kladských Čechů a dovede je k prezidentu Benešovi, neboť žádají připojení k republice. A současně se Černý děsí Benešovy věty o „vylikvidování“ německého obyvatelstva. V následujících týdnech a měsících ho čeká obnovení *Kritického měsíčníku* a jmenování

řádným profesorem srovnávací a obecné literatury na Karlově univerzitě. V hlavě už na pěších poutích Náchodskem sumíruje témata přednášek a jaké ještě otevře semináře. Především současnou francouzskou a španělskou literaturu, vznik románských národů, rozbor staročeského *Mastičkáře* a určité španělské literární baroko. Práce má nad hlavu. Není proto divu, že si na pár týdnů s rodinou vyjeli do osvobozeného rodného kraje.

Sedloňov

Jde směrem na Deštné / Deschnei im Adlergebirge a k večeru se vrací přes Sedloňov / Sattel, kde se v místním kostele Všech svatých právě koná bohoslužba. Vezme za kliku, hlavní dveře do chrámu jsou pootevřené. Později o tom napíše: „Hlava na hlavě, všichni mlčeli, i kněz u oltáře tváří k množství, a bylo to ticho tak strašlivé ve svitu planoucích svěc, že jsem se neodvážil postoupit od prahu. Mžikem mi přišla představa lidové pohádky mého dětství o mši mrtvých, na kterou se na Velkou neděli dostaví dívka, jež si ráno příliš a ještě za tmy přispíší; slaví ji, hodinu před mší živých, mrtví vstali z hrobů, u oltáře dávný nebožtík-farář, a jen dívčina babička, loni zesnulá, dívku zachrání kynouc jí mlčky prstem ke dveřím, než ji mrtví rozsápou.“ Silným prožitkem zasažený Černý vyjde z chrámového chladu a vrací se do Černé. Stal se svědkem události, kdy se němečtí obyvatelé loučili se svým rodným hnízdem.

Luza ucítila krev

Během dalších týdnů se bude Václav Černý dozvídat, co se v jeho kraji a vůbec v celé republice děje za zvěrstva a jak jsou hrdinové a stateční z války upozadováni na úkor nových ambiciózních šíbrů. Do republiky se vracejí repatriovaní vyhublí přeživší z koncentračních táborů, Židé i němečtí antinacisté, kterým bylo umožněno zotavení se

ve válkou nezničených zemích. Řada z nich najde své byty obsazené cizími lidmi. Mnohé z cenných věcí a osobních předmětů, uschovaných po dobu okupace u známých a sousedů, jim nevrátí s často opakujícím se argumentem: „Vždyť jsme pro to riskovali život a teď bychom se toho měli jen tak zbavit?“ Věci vezmi čert, bolestnější je, že navrátilci mnohdy nenajdou ani své zavražděné příbuzné. „Luza ucítila krev a příležitost,“ analyzoval Černý o mnoho let později poválečné měsíce a dodal: „Rodilo se osudné pravidlo národního politického života, podlehnout na každé osudové křižovatce luze.“

Paměti

Začátek osmdesátých let. Profesor Černý sedí ve svém dejvickém bytě a na archy papírů úhledným drobným písmem a v mohutném časovém rozpažení i záprahu píše své monumentální paměti (vzpomínky na dětství již napsat nestihne). To, čeho byl v roce 1945 svědkem a účastníkem, porovnává s pozdějším vývojem. Během svého života sváděl mnohé polemiky a snášel nemálo ústrků. Vášnivý kritik prošel tvrdými zápasy, uměl rozdávat nemilosrdné rány. Ve svých vzpomínkách nevzal řadu dávných přátel na milost, některé soudil příkře a jalově, jiným vyšel vstříc. Neopřestával však myslet na mrtvé, na oběti nacistů a komunistů. Několikrát byl vyhozen z filozofické fakulty a znovu do ní přijat, prošel vězením, překládal, redigoval, neemigroval, podepsal Chartu 77.

Kocovina

Teď se u svého psacího stolu v dejvické Zelené ulici sklání nad papírem a ve vzpomínkách se opět vrací do rodného kraje, prochází mnohé stezky mezi Náchodem a Broumovem a ocitá se znovu, jako v červenci 1945, v Sedloňově: „Chodívám od té doby na ten horský hřbitov každé léto

a z rozvalených a zarostlých kamenů čítám v dechu bujících kopřiv, ostružin a mateřídoušky drolicí se jména nebožtíků, ti ovšem zůstali. Vždyť jsem, hrome, ty strejce znával! Jsem nevinný, ale prosím je za odpuštění. Nemohu za nic, starý Pohle, Honigu, Nowottny, nekonečně se však stydím, a sbodem a na shledanou zas za rok! [...] Tehdy se rodilo špatné svědomí našeho národa. Objevilo se, že obraz, i v neštěstí hrdý, jež jsme si po celé století právem budovali o myšlenkové a mravní podstatě českého národa, nám naše luza obratem několika měsíců proměnila v mýtus lživě lichotivý, v prázdnou iluzi. Bez myšlenkového a mravního prožitku pětáctýřicátého nelze ani dnes s klidnou myslí odhadnout naši spravedlivou národní budoucí vyhlídku. [...] skoupá nebesa seslala sice pocit absolutního vítězství, a tomu jsme ihned dali výraz nešlechtný, ale naprosto zároveň s opojným triumfu, a nikoliv teprve druhého dne a po moudrém vystřízlivění, i kocovinu opilosti, a ta rostla skokem, za měsíc byla radost znovu dosažené svobody napůl rozežrána nevolností zklamání. Historiku, věz, že dějiny naší soudobé národní krize budeš musit zahájit už tou rozptýlenou a bezděkou kocovinou českých myslí v druhé půli roku pětáctýřicátého, tenkrát vše začalo.“

Václav Černý, fotografie z mládí.

Dne 9. května 1945, Václav Černý (s brýlemi) nedlouho po propuštění z německého vězení. Po jeho levici profesor Albert Pražák, nad ním František Halas.

Sdružení býv. politických vězňů Ravensbrück.

P o t v r z e n í

Jméno *Dr. Václav Černý* narozeno *26. III. 1905 v Jiřovicích u Blatova*
 přišel do ... *Jiřovic* bytem v *Praha, III, nám. gen. Šamara 21*
 a byl od ... *11. I. 1944* do ... *5. V. 1945*
 vězněm z politických důvodů na *Pauhaši*.

Sdružení
 bývalých politických vězňů - žen
 Ravensbrück
 ze
 předsedkyně
A. Krámplová

Potvrzení o věznění v pankrácké věznici v letech 1944–1945.

U prezidenta Edvarda Beneše na podzim roku 1945. Václav Černý vlevo v brýlích.

Legitimace Svazu bojovníků za svobodu.

V České Čermné na Náchodsku prožil Václav Černý dětství a pravidelně se tam navracel.

V České Čermné bydlíval s rodinou na letním bytu v hostinci U Karla IV.

Sedloňov s kostelem Všech svatých, místo přízračné scény vzpomínek Václava Černého.

Václav Černý na výletě v Orlických horách, šedesátá léta dvacátého století.

Bezmocná myš, nad kterou zvedl tlapu obrovský kocour

/příběh želivského lékaře, básníka
a donského kozáka Nikolaje
Andrejeviče Kelina/

Věnováno Edě Kriseové

Obvodák

Odešel poslední pacient. Lékař Nikolaj Andrejevič Kelin může dnes ordinaci zavřít. A kdyby někdo přišel neočekávaně, ordinace je v domě, kde s manželkou a dvěma syny bydlí. Podlouhlé stavení s barokní mansardovou střechou, zakousnuté do stráně nad říčkou Trnávkou, do níž se chodí pravidelně koupat a otužovat. V blízkém okolí hluboké lesy a staré kočárové cesty, které v předcházející štaci v Hořepníku postrádal. A také premonstrátský klášter s bohatou tradicí a dramatickou historií. Městečko, okolní vsi i klášterní osazenstvo patří do jeho obvodu, což je asi patnáct vsí a čtyři tisíce obyvatel. Kelinova ordinace v Želivě je vyhlášeným místem a sám lékař oblíbeným odborníkem od porodů až po zuby.

Ordinace

Vstup do ordinace je z terasy na jižní straně domu. Čekárna je předělena dřevěnou přepážkou, za níž má své pracoviště zubní technik Alexandr Opředělenov, který tam vytváří zubní protézy a korunky a při jejich aplikaci doktoru Kelinovi asistuje. V prostřední místnosti, z níž vedou schody do patra, se nachází zubní ordinace s křeslem a vrtačkou. A také prosklené bílé skříně s nástroji, léky a kartotékou. A v zadní místnosti ordinace s psacím stolem, rentgenem, diatermií, operačním a gynekologickým stolem a privátní lékárnou. Se zásobou léků, aby pro ně pacienti nemuseli jezdit až do Humpolce. V patře bydlí Kelinova rodina a nahoře, v podkroví, má Nikolaj Andrejevič malou místnost plnou knih, „svoji Ermitáž“, kde si rád zaleze, čte a píše.

Od tatíčka Donu

Když do Želiva v pětatřicátém přišel, nebylo mu ani čtyřicet let. Vysoký a hubený, rovné držení těla, lícnatá tvář,

jenný knírek pod útlým nosem prozrazují na první pohled nečeský původ. Kozácko-turecký. Ošlehaný větrem z donských stepí a rjazaňských polí, o kterých píše ve svých nos-talgických básních: „Šumí topoly u rodného domu / a sypou listí na křivý plot / na zvonících v tichých ruských vsích / vrkají holubi ve výšinách.“ Přátelům říká: „Můj genealogický strom má málo větví, ale kořeny vedou od tatíčka – Donu, Rjazaně a Turecka, odkud pocházeli předci mé matky Jevdokije.“ Doktor Kelin se narodil v donské Kletskaje. Jeho život je plný přerývů a dramatických epizod. Začal studovat v Petrohradu medicínu, ale jako řada dalších vrstevníků se dobrovolně přihlásil do armády, zrychleně vystudoval dělostřelecké učiliště a stal se důstojníkem. Až do dubna 1918 válčil na severní frontě Velké války proti německé armádě. Po návratu domů zjistil, jaká zvěrstva se dějí i na Donu. Jednoho z jeho bratranců rudí zakopali zaživa do země. Kozáci se proti bolševické genocidě tvrdě postavili na odpor a Nikolaj Andrejevič se k nim přidal. Do roku 1920 se povstalcům podařilo udržet nezávislou Donskou republiku (Vševeliké vojsko donské), jejíž existence však vyvolávala stále brutálnější masakry. Pak se přemístil na Krym, kde se v jednotkách Wrangelovy kozácké divize (generál Wrangel pocházel z rodiny pobaltských Němců) účastnil posledních bojů proti bolševikům. „Příliš mnoho jsem viděl krve, příliš málo jsem prožil let,“ napíše později v jedné své básni. Tisíce kozáků tam bolševici postříleli nebo s kusy kolejnic na krku naházeli do moře. Ten les koster pod hladinou dodnes vyvolává děs. Kelin byl s dalšími kozáky po ústupových bojích spojenci internován na řeckém ostrově Limnos (který se teprve nedávno osvobodil od turecké nadvlády). S příslibem, že kozákům budou doplněny zbraně, střelivo, vyléčí si zranění a na jaře znova zaútočí na bolševiky. Nestalo se tak. Kelin se dostal do Cařihradu, kde přidával u zedníků. Nakonec se prostřednictvím takzvané Ruské

pomocné akce (pod osobní záštitou prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka a iniciované Karlem Kramářem) dostal v jednadvacátém roce do Československa. Tehdy obdržel malé stipendium a v Praze začal studovat medicínu. Protloukání to bylo nesnadné, peníze nepokryly ani základní studijní pomůcky, po přednáškách si přivydělával na stavbě a po nocích obkresloval vypůjčený anatomický atlas.

Manželka Olga

Poznají se ve vlaku mezi Černošicemi a Mokropsy. Píše se rok 1923 a Olze Dudové je osmnáct let. Na Pražské konzervatoři studuje hru na klavír. Pochází z hudební rodiny s pestrými minulostí. Její děd byl v Praze členem orchestru Prozatímního divadla. A otec Karel, klavírní virtuos a fagotista, působil řadu let v Petrohradě, kde si otevřel soukromou hudební školu, a poté jako profesor a ředitel na kyjevské konzervatoři (jako Sergej Osipovič Duda), kde se oženil s českou učitelkou matematiky. Do vlasti se po skrývání před bolševiky vrátili až v roce 1922. Z nouze se jim podařilo vyhrabat, když se Karel Duda stal jedním z prvních zaměstnanců rozhlasového Radiojournálu. Teď spolu jede celá Dudova rodina vlakem do Prahy, a aby jim kolemstojící nerozuměli, mluví spolu rusky, neboť řeší rodinné záležitosti. Medik Nikolaj Andrejevič zaslechne ve vagonu ruštinu a ohlédne se. Všimne si mladé, sympatické dívky. Dá se s ní do hovoru. Láska na první pohled. „Jenže dědeček Duda kategoricky odmítal,“ připomíná dnes Alexej Kelin nad hromádkou hudebních dokumentů, „aby si spolu něco začali dva chudí nemajetní lidé. Otec byl ale velice vytrvalý a dosáhl svého. Třeba začal pracovat v nemocnici v Hradci Králové bez nároku na plat, přespával v prádelně a jedl zbytky po pacientech.“ Za dva roky budou mít pravoslavnou svatbu v chrámu svatého Mikuláše na Starém Městě pražském. Tchána obměkčilo až to, když si zetě na základě úspěšného

léčení (zastupoval lékaře v Košetících) řady chroniků jako obvodního lékaře vyžádalo městečko Hořepník a zařídili mu občanství a půjčili peníze na vybavení lékařské ordinace. Olga Kelinová se k hudbě vrátila v Želivě, když dávala hodiny klavíru dětem a hrála na klavír při ochotnických představeních v klášterním divadle.

Proti proudu

Šumění splavu pod želivskými okny je uklidňující. Z koryta řeky nad splavem vede pod lékařovým domem náhon, který ústí do klášterního rybníka a odtud k pile. Voda tam teče rychle a nezamrzá. I v nejtuzších mrazech se vytvoří jen tenký ledový škraloup. Doktor Kelin tam zahajuje svůj program. Každé ráno v osm hodin, v létě v zimě, vlez do náhonu a plave proti proudu. A když je zrovna sníh, vyválí se na břehu ještě v bílé závěži jak lední medvěd. Jeho syn Alexej lapidárně poznamená: „Za celou dobu své lékařské praxe neměl otec nikdy žádnou chřipku a marodil jen jednou, když jej můj bratr vezl na motorce do Červené Řečice a vybourali se v zatáčce pod hospodou Kocanda. Otec měl zlomené žebro. Nicméně i tak naléhavé případy řešil doma, z křesla, v sádrovém krunýři.“

Nejdříve malé šikany

Kelinova jinakost a jeho přátelské vazby na rozličné intelektuály po Evropě vadí. Nikoli pacientům, ale četníkům a jejich donašečům. Lékař je sledován, občas podezříván, zvláště v té vyhocené politické situaci druhé poloviny třicátých let. Ale nikdy mu nic protičeského není dokázáno. Malé šikany ale dál trvají. Začalo to někdy na konci roku 1930, kdy policejní inspektor Josef Rous hlásí Policejnímu ředitelství, že den před Štědrým dnem jelo o půl sedmé večerní osobní auto značky O – XXII – 934 Ječnou ulicí v Praze a zahýbalo do třídy Sokolské v oblouku, čímž se

ocitlo v protisměru jízdy. A zjistilo se, že automobil patří jistému MUDr. Kelinovi, v tom čase lékaři na Vysočině. Kelin byl vyslechnut. Jednoznačně pronesl: „V Praze jsem s autem dne 23. prosince 1930 nebyl a ani moje auto tam nebylo s jiným řidičem, ježto jezdím autem sám. Ten den jsem byl stále doma a měl jsem několik pacientů. Důkazem jest moje kniha o záznamech ordinací.“ Starosta městečka Jonáš důkazy potvrdil. Z policejního prezidia poté píše dr. Wellner: „Žádám, aby byl vyhlášen osvobozující nález.“

Jaro 1945: Skytové se blíží

Dnes již nebude ordinovat, jen v naléhavém případě. Ocitl se v paradoxní situaci, o které nemůže nahlas v ordinaci s nikým mluvit. Na rozdíl od většiny sousedů a svých pacientů, kteří poslouchají rozhlas a s nadějami vyhlížejí Rudou armádu, on dlouhé týdny řeší, co udělat, až se tihle opilí Skytové přiblíží k Želivu. Ví, čeho jsou schopni a jak se umí mstít svým bílým nepřátelům. Bez slitování je masakrují, v lepším případě transportují na Sibiř. Češi se těší na osvobození. Kelin čeká na jistou smrt. Je nějaké řešení? Co má dělat? Utéci sám a nechat tady rodinu? Nebo všichni pryč?

Želivská stolní společnost I.

Radí se s přítelem a sousedem, plukovníkem Františkem Dastichem, diplomaticky zkušeným vojákem, který se v Želivě usadil na počátku protektorátu, aby nebyl v Praze tolik na očích. Ruský legionář, který po válce prošel důkladným francouzským školením a poté působil ve vojenské rozvědce, se v polovině třicátých let stal vojenským atašé v Moskvě. Scházejí se s Kelinem u čaje nebo u poslouchání rozhlasu po celou dobu války (paní Dastichová je kmotrou Kelinova syna Alexeje, který se narodil v září 1942), debatují společně o válečných výhledech a zkušenostech s ruským „medvědem“. Občas k nim přisedne o pár let starší Josef

Čermák, prostovlasý muž s bradkou, žijící v nedalekém Humpolci. Zapálený včelař, zemědělský odborník a vyléčený rusofil, který Rusko poznal velmi důkladně mezi lety 1905 až 1919. Původně tam odešel na základě carské výzvy učit a vnášet moderní metody zemědělství. Domů se vrátil nakrátko, aby se oženil, a znovu se vydal na východ, tentokrát ve dvou, za prací. Prošel rozličnými profesemi, od správce rozlehlého hospodářství až po pokladníka, poznal mentalitu ruské duše, zažil bolševický převrat a jeho důsledky. Hruzné válečné výjevy a počínající hladomor nakonec Čermáka přesvědčily k strastiplnému návratu. Kelinovi a Dastichovi vypráví: „Cestou po Kyjevě jsem viděl v poloprázdných ulicích koňské zdechliny, na křižovatkách ulic opuštěná děla, byl cítit zápach krve... mrtvolý lidí byly odklizeny...“

Rychle sbalte

Z Balkánu před ruskou ofenzivou prchájí přes území protektorátu stovky kozáků-emigrantů. Několik z nich se zastaví u Kelinů. „Rychle sbalte nejnutnější a utíkejte s námi,“ přemlouvají želivskou rodinu. Vypráví o zvěrstvech, která příslušníci sovětské vojenské kontrarozvědky Smerše (rusky *směť špionam*, česky smrt špionům) provádějí ruským emigrantům. Nečekaně se v Želivě objevuje donský básník Pavel Sergejevič Poljakov z Bělehradu. Nemá vůbec nic. Obují ho, obléknou, dají najíst, strčí mu do ruky papírovou bankovku. Za několik dní Poljakov tiše zmizí.

Smrt protivníkům komunismu

Michail Dimitrovič Mondič, rodák z Podkarpatské Rusi, který na polském a československém území na jaře a v létě roku 1945 tlumočí při výsleších soudruhům ze Smerše, si do svého deníku zapíše: „Plané sliby, nedůvěra, hrozby, donášení, výslechy, týrání, mučení a smrt, to je živel,

ve kterém se smeršovci pohybují. Nemám slov pro všechnu tuto ničemnost, která zachvátila současnost. ‚Smrt špio-nům!‘ Ne, kontrarozvědce by mnohem více slušel jiný ná-zev. ‚Smrt protivníkům komunismu,‘ to by mnohem více odpovídalo skutečnosti. Smeršovci mluví často takto: ‚Když budu chtít, dám mu do držky... Když budu chtít, slituji se nad ním.‘“

Sbírka obrazů

Doktor Kelin postupně v sudech nashromáždí osmdesát litrů benzínu, aby mohl se svou rodinou ve svém automobilu Praga Piccolo vyrazit na západ. Připravují nejnutenější potraviny. Co s kolekcí obrazů? Svou sbírku ruských malířů devatenáctého století a první poloviny dvacátého století, která nemá v českých končinách obdoby, rozváží po okolních vesnicích a uschovává ji u spolehlivých přátel. Plátna Repina, Petrova, Jarošenka, Makovského, Brjulova, Něstrova, Fedotova a kubofuturisty Burljukova ve velkých balících ke správci sedlické elektrárny Krátkému, do Poříčí ke Krausům bedny s oblečením, část bohaté knihovny i s rukopisy k řídicímu učiteli Novákovi. Další obrazy a cenné věci zakopává za tmy do velkých jam na zahradě. Pak si uvědomí, že mu pojízdné auto mohou ustupující němečtí vojáci někde na cestě lehce zabavit, a co si počne v tom rumraji s rodinou?

Cyklokočár

Hledá nové řešení a na dvoře ho to napadne. Zajde za místním kovářem a zámečníkem Jelínkem. V dílně u výhně s ním domlouvá zakázku. Druhý den ráno mu tam doveze dva bicykly a Jelínek z nich pomocí navařených trubek sestaví pojízdný kočár, který může být tažen koněm nebo poháněn šlapáním. Počítá, že by na něm seděl sedmnáctiletý syn Jurij a ve speciální korbě se vezl ani ne tříletý „mazlíček

vrabčáček“ Aljoša. Pro manželku Olgu koupí nové kolo. Od německého důstojníka získá za deset litrů kořalky, několik láhví brandy a žaludeční bylinný likér Boonekamp jezdeckého koně jménem Sieger, který bude dobře tahat bicyklovou konstrukci. Doktor Kelin s emigrací ale stále váhá.

Duben 1945

Dalším varováním je informace, že prezident Beneš se domů nevrací ze západu, ale z Moskvy, od Stalina. Přes Košice. Za doktorem Kelinem přichází jedno odpoledne ředitel německého gymnázia, vzorně upravený a distingovaný muž. S tlumočníci, sudetskou Němkou. Jeho škola byla před pár měsíci evakuována z Berlína do želivského kláštera. Zapálí si u zábradlí cigaretu, společně se dívají do údolí na řeku. Zná lékařův názor na bolševiky. „Pane doktore, komunistická verbež z východu je tu za pár týdnů. Nabízím vám a celé vaší rodině možnost bezpečné evakuace. Pojeďte s námi do jižních Tyrol.“ Kelin odmítne. Ředitel i se svými hochy z Hitlerjugend na zahradě kláštera zničí zbraně a spálí dokumenty a druhý den zmizí.

První telefonát: Vagonem

Z Prahy do Želiva telefonuje Ivan Timofejevič Kamyšan-skyj, tehdejší předseda Svazu ruských lékařů, a nabízí Keli-nům, že pro ně a jejich věci pošle nákladák, zařídí železnič-ní vagon a budou moci vycestovat do Rakouska. Kelin váhá.

Druhý telefonát: Budujte bolševismus beze mě

Dovolá se jiný kozácký přítel, Ivan Petrovič Vichljancev ze Stupčic u Tábora. V místním sanatoriu pracuje jako vedoucí lékař. Chystá se odejít s manželkou a dcerou. Do sluchátka Kelinovi vypráví, že si obuje vysoké boty, na záda nahodí batoh, zamává holí českým pacientům, kteří se vykloní z oken léčebny, pokřičuje se a zvolá na celé kolo: „No,

mějte se tu! Odcházím s holým zadkem, stejně jako jsem přišel. A vy, draží, budujte bolševismus beze mě. Hodně štěstí v sovětském ráji!“ Doktoru Vichljancevovi se podaří dostat do Spojených států amerických a stát se vyhlášeným lékařem v New Yorku.

Třetí telefonát: Myš a tlapa kocoura

Kelin telefonicky hovoří se svým spolužákem a krajanem, doktorem Fjodorem Gavrilovičem Čekunovem. Tento telefonát mezi Želivem a Prahou rozhodne. Debatují dlouze, doktor Kelin mává rukama. Rozhoduje se: Opustit? Neopustit? Čekunov nakonec jasně prohlásí, že zůstává a nikam nejede. Kelin i pod dojmem rozhovoru prohlásí: „Nikam se nejede, žádné nové emigrantské utrpení se nebude konat.“ Rozhodl se v Želivě zůstat. Později do svých vzpomínek Kelin popíše svou tehdejší volbu: „Ať mě zastřelí, nebo zavrou do gulagu, ale moje rodina bude nějak žít. Cítím, že se k nám blíží něco nevysslovitelně hrozného. Zdá se, že neexistuje žádná cesta ven, žádná spása – existuje jen malá naděje, že nějakým způsobem proklouzneme. Tehdy se všechny naděje zhroutily a zůstala jen hořkost a ponižující živočišný strach z bezuzdného davu, demoralizovaného hroznou válkou, který se na nás sesypal. Jak děsivé to bylo! Stav mysli lze srovnávat pouze s postavením bezmocné myši, nad kterou zvedl tlapu obrovský kocour.“

Pryč před Ivany

Tohle jaro je neobyčejně teplé. Silnici z Humpolce do Želiva lemují vzrostlé břízy s čerstvě zeleným listím a pryskyřici vonící borovicové lesíky. Do samotného Želiva cesta padá příkrým kopcem a následuje prudká pravotočivá zatáčka, v níž dochází k častým haváriím. Dne 30. dubna spáchá v podzemním bunkru v Berlíně sebevraždu Adolf Hitler. V Želivě se o dva dny později dozvědí z novin, že vůdce padl

hrdinnou smrtí. Šeptanda povzbuzená poslechem Moskvy a Londýna tvrdí, že Berlín bude brzy dobyt. Želivem se od toho odpoledne začíná trousit a s každou nadcházející hodinou houstnout zástup německých civilistů a ustupující německé armády. Obrněné transportéry, nákladáky, motorky, kola, zaprášení neholení vojáci, kterým z tváří vystupuje rezignovaný pohled, a povozy tažené koňmi s kufry, balíky a uprchlíky. Zbytečnosti vojáci házejí do škarp, svlékají uniformy a v domech, stojících u cesty, se narychlo převlékají do zabavených civilních šatů. Nepřetržitý proud, který před Ivany směřuje jediným směrem – rychle na jih, na Tábor a k Američanům.

Želivská stolní společnost II.

Plukovník Dastich se v květnových revolučních dnech oblékne do důstojnické uniformy, kterou měl ukrytou u známého v Bolechově, a zapojí se v Želivě a následně v Humpolci do vyjednávání s německým velitelstvím. Zvlášť v Humpolci se mu podaří svým diplomatickým uměním a jazykovými schopnostmi dvakrát zabránit krveprolití a domluvit podmínky příměří a následné kapitulace. Vyhlášený rusofil Josef Čermák bude požádán vedením města Humpolce, aby jako tlumočnick pomáhal sovětským velitelům, a stane se tak svědkem mnohých prapodivných událostí. Ale co si má počít doktor Kelin a jeho rodina, jak se rozhodnout?

Sechs hodin

Když si doktor Kelin, který nemůže spát, zapne ráno pá-tého května radiopřijímač, překvapeně slyší neobyčejné hlášení hlasatele Mančala: „Je právě sechs hodin.“ Za pár hodin rozhlas hlásí: „Českoslovenští občané: Hitlerovo Německo je rozdrčeno. Třetí říše přestala existovat! Pryč s válkou! Nikdo nesudte, nikdo nesmíte trestat, ať Čecha,

nebo Němce, na to jsou lidové soudy. Varujeme všechny Němce před jakýmkoliv zakročením. Česká policie, české četnictvo, vládní vojsko a jiné útvary uposlechnou bezpodmínečně pokynů národních výborů. Kdo tak neučiní, je zbabělec a zrádce!“ V Praze vypuklo povstání. Praha volá o pomoc. Doktor Kelin by se tam jako lékař nejraději rozjel, ale teď především musí chránit svou rodinu. Na půdě nad garáží buduje dočasný úkryt. Vyndá střešní tašky, aby se v případě nouze mohlo utéct dolů k řece a do lesů.

Ze zdi

Dne 5. května kolem poledního spustí tlampače v ulicích nedalekého Humpolce fanfáry ze Smetanovy *Libuše* a následně hlásí zprávu, že poštovní úřad v Německém Brodě je pod kontrolou národního výboru. Zpráva se rychle šíří i do Želiva. Z oken se vyvěšují československé prapory, někteří snímají ve škole a na úřadě obrazy s Hitlerovým portrétem. Plukovník Dastich pomáhá sjednávat příměří s německou posádkou, ubytovanou v klášteře. Domluví: Před četnickou stanicí se budou střídát po dvou hodinách hlídky našich v uniformách Československé armády a hlídky německé. Vystresovaní Němci vyhrožují, že jakmile proti nim někdo vystřelí, rozmetají želivské budovy palbou z děla. Vzápětí je Dastich povolán na pomoc Humpolci.

Mezi klášterními věžemi

Na klášterním nádvoří němečtí vojáci pálí vojenský materiál, lejstra, pneumatiky. Palicemi a kladivy rozbíjejí nové akumulátory. Rusům nic nesmí přijít do rukou. Temný dým stoupá k bílým kostelním věžím a proplétá se jimi jako černá smuteční vlajka.

Hurtův háj a čekání paní Pohankové

Prší. Kolona vojenských německých aut odbočuje před Humpolcem z hlavní silnice na Bezděkov. Zastaví u Hurtova hájku. Mladí vojáci z SS vyskáčou a z nákladního auta naženou k borovicovému lesíku skupinu sedmi mužů, z nichž tři, ti v uniformách, jsou vojáci předválečné Československé armády. S nejvyšší hodností je nadporučík dělostřelectva Karel Pohanka. Kopou do nich zablácenými holínkami, vyžívají se v tom ponižování vojáků. Za stálého řvaní: „Los! Los!“ Pod samopaly je donutí hrabat si rukama dva hroby. V borovicových kořenech. Pak do nich začnou střilet. Pažbami umírající tlučou vši silou do tváří, přerážejí jim čelisti, vypichují bajonety oči, pistolemi sadisticky rozstřelují hlavy. Bezvládná těla padají do mělkých jam. Ani je pořádně nezaházejí a prchají směr Humpolec–Želiv–Tábor. Druhý den jsou oba hroby objeveny. Na místo jede z Humpolce soudní lékař Karel Suchý. Na místě fotografuje. Viděl leccos, ale tady je zděšen. Dutiny lebeční rozdrceny a vpáčeny dovnitř, vyražené zuby a rozlámané čelisti, obličej znetvořeny k nepoznání. Sedmadvaceti letá Anna Pohanková, čekající už kolikátý den se dvěma malými syny na manžela, o kterém pouze ví, že byl zatčen, dostává nenadále stručný telegram: „Paní Pohanková! Národní výbor v Chotěboři sděluje, že pohřeb pana nadp. Pohanky se koná zítra ve 4 hod. v Chotěboři. Pan nadp. Pohanka – Mazanec – Bartoň byli zastřeleni. Těla jejich jsou v márnici v Chotěboři.“ Podruhé se už nevdala. Zemřela v roce 2008.

V Podivicích

V nedalekých Podivicích, kde na návsi u rybníka končí silnice, vítají místní v čele se starostou Josefem Rokosem květinami a pálenkou dva zbloudilé zaprášené polopásové transportéry. Vojáci sedící na pancíři jsou překvapeni

českou přízní. Až po chvíli si starosta v euforické náladě povšimne, že to nejsou Rusové, ale příslušníci wehrmachtu. Nastane hromadný úprk. Němci chvíli zírají na ten běh do chalup. Nevystřelí. Láhev pálenky jim zůstala stát na blatníku. Pak odjedou.

U Vitic

Jitřní rozbřesk devátého května. Nad Želivem kdosi z boroví brokovnicí vystřelí na projíždějící obrněnou kolonu hrdlořezů SS ze Schörnerovy armády. Odpoví kulometnou palbou do křoví. Po několika stovkách metrů, právě při sjíždění do Želiva, Němci uvidí po škarpách a za kmeny bříz skryté siluety mužských postav. Nemilosrdně to tím směrem znovu pokropí. Přijedou blíž, zastaví, vyskáčou z haklů a umírající dobijí pažbami a výstřely z pistole. Sedm mrtvých, také táta se synem Palánovi a Křikavovi. Kdo se stihl odplazit k mostku, běží teď do blízkých Vitic pro pomoc. Přibíhají zoufalé manželky a matky, lamentují a hlasitě naříkají. Až následně se ukáže, že to nebyla ozbrojená skupina chystající se zastavit německé vojáky, ale náhodné seskupení chlapů, kteří se vydali k hlavní silnici ze zvědavosti a trochu si přilepšit – rozkřiklo se, že vojáci u silnice odhazují oblečení, prázdné kanystry a pytle s nakradenými věcmi. Volá se do Želiva pro doktora Kelina. Ten vyrazí pěšky do kopce do Vitic, obchází po domech smutku a na postelích v kuchyních ohledává mrtvé. Zaznamenává průstřely a zapisuje do ohledacího protokolu.

Šílené oči, pěticipé hvězdy

Když se kolem druhé odpolední vrací do městečka, u mostu přes Želivku, blízko hospody U Holendů, narazí na dav zvědavců, kteří očumují prchající Němce. Náhle se uprostřed lidí objeví vojenský motocykl s přívěsným vozíkem, na něm dva vojáci se samopaly, šílené oči a pěticipé hvězdy

na čepici. Lidé si připínají trikolory, mávají, házejí květiny, radují se a Kelinovi se těžko dýchá. Později lékař popíše svůj první šok: „Moje srdce kleslo někam až do žaludku, ústa mi vyschla a já, stěžl pohybuje svým neposlušným jazykem, jsem vykřikl na Želiváky stojící kolem: Rusové!“ Dav obstoupí motocykl, vojáky plácá po ramenou. Někteří z nových vlastenců rychle přeběhnou k opodál vzdávajícím se německým vojákům, šedivým a unaveným. Kopají do nich a mlátí je klacky. Když si toho všimne rudoarmějec s kulometem, otočí se a zařve na mlátící komando: „Co to děláte! Neopovazujte se je zabít, vy parchanti. Vždyť to jsou zajatci! Proč jste je nezabijeli, když byla válka?“

Mázlá fotosérie

Želivský fotoamatér Artur Strnad se prodírá euforickým davem a snaží se zachytit historické okamžiky. Některé snímky budou mázlé, molodci v tankistických kuklách na rychlých lehkých obrněných vozech a nákladácích mávají a uhánějí dle rozkazů na Prahu, která se mezitím s pomocí vlasovců sama osvobozuje.

Kočky škrábou na duši

Doktor Kelin si uvědomuje, že Stalinova pěst právě dorazila do Želiva. Ztěžka jde domů. Žena Olga zůstává klidná, ale pana doktora, jak se říká po kozácku, „škrábou kočky na duši“. Nikde nemá stání. Úzkostí a předtuchami. Na levý rukáv si navlékne pásku s červeným křížem, vezme kolo a projíždí městečkem. „Jezdil jsem po Želivě jako lovený zajíc,“ napíše o sobě po letech, „s tím červeným křížem na rukávu, což, jak se mi tehdy zdálo, bylo jakési stéblo trávy, kterého jsem se křečovitě držel v domnění, že mě to nějak může zachránit.“

Unaveně šikmooce

Kelinovi začnou zamykat branku i dům. Paní Olga se synem Aljošou, zabaleným do kožešinového fusaku, služebná Žofka Kožíšková a manželka klášterního nadlesního Šlechtý jsou v úkrytu pod střechou. Pan doktor s druhým synem a Karlem Šlechtou pozorují projíždějící sovětské kolony ze Šlechtovic zahrady. Všimají si, že na korbách vozů se rozvalují většinou Asiaté, patrně Kazaši, kteří sedí majetnický na pytlích plných kořisti a unaveně zírají někam mimo jásající dav.

Panzerfaust proti dělu

V noci z 9. na 10. května se v Humpolci strhla krátká prudká bitva mezi ustupujícími Němci a ruskými vojáky. Frickové několikrát použijí panzerfaust, Rusové malorážní kanon. V domcích u nemocnice po nich zbudou díry ve zdi a střepiny zaseknuté v nábytku. U Zábranů proletí oknem a skleněnou posouvací stěnou projektil velikosti hrášku. Rusové nad ránem nahánějí a loví po zahradách a půdách vilek fricky jak zvěř. Padne sedm rudoarmějců a přes padesát příslušníků wehrmachtu. Pochytaní a zajatí vykopávají pod Šibeničným vrchem jámu pro mrtvé. Na okraji města se utábořila početná skupina rumunských vojáků, ale pro Sověty jsou to jen ubozí hadrníci.

Utíkají četníci, utíkají Němci

Na poštovním a obecním úřadě v Želivě se 9. května večer sešlo značné množství odhozených a zabavených zbraní a munice. Druhý den ráno se od Humpolce, v proluce mezi sovětskými kolonami, přesouvá několik německých obrněných vozidel. Na stanici je okamžitě vyhlášen poplach. Četníci ji vmžiku zamknou a ztěžkle utíkají za stodoly na pole. Když Němci uvidí sovětské vozidlo, které stojí odstavené u hospody od večera, prudce zastaví, vyskáčou a rozprchnou se.

Prostřené stoly pod lípou

Pod lípou na želivském klášterním dvoře jsou umístěny stoly. Sovětští vojáci se shlukují kolem. Želivské ženy připravují důstojníkům jídlo a prostírají ubrusy. Od Kelinů si vypůjčí příbory a talíře. Obzvláště snaživá je manželka jednoho z místních četníků, která dříve měla v oblibě konverzovat s Němci. Nuž, voják jako voják. Má na sobě bílou krajkovou zástěru a čelenku. Kelin, který s bicyklem postává na nádvoří a baví se s ruskými vojáky, je po chvíli vyzván, aby skupině uniformovaných vojáků a vojaček ukázal vnitřek klášterního chrámu. Vojáci kouří, na hlavě ušanky. Doktor je upozorňuje, že v Československu se v kostele nekouří a sundává se čepice. Když vyjdou z kostela, chvíli ještě debatují a Kelin kroužku důstojníků kolem sebe vysvětluje, kde se to vlastně ocitli. Po chvíli vycházejí z kláštera dva sovětské vojáci a za nimi cupitavě běží staříček pan opat Vavroušek, a když uvidí Kelina, zoufale zvolá: „Pane doktore, pane doktore, co se to děje!? Zachraňte nás proboha! Právě nás okradli. Zahnali nás do jedné místnosti konventu a odnesli si hodinky, kříže, prsteny a peníze!“ Na klášterní zahradě před opatstvím si topí záclonami, pohovkami, vytrhanými parketami a barokním intarzovaným nábytkem.

Davaj časy

Doktor Kelin raději nespí doma. Obava, že si pro něj přijdou a odvedou na výslech, sílí. Když na kole projíždí klášterním nádvořím, zrovna se tam koná pohřeb oněch zastřelených mužů nad Želivem, které ohledával. Před kostelem Rusové zastaví Víta Tajovského, premonstrátského kněze a profesora latiny, a namíří na něj pistolí: „Pope buržouste, davaj časy!“ Seberou mu švýcarské hodinky, jedinou památku, kterou má na zemřelého bratra Václava.

Dobytek

Doktora Kelina volají na statek do Kordovska, shluku pár chalup na samotě u řeky Želivky, asi pět kilometrů od městečka. Veze ho tam učitel Míka, co jako samozvaný regulovčik nahlas vítal v zatáčce Sověty, ztratil hlas a teď jen chraptí. Paní Šulcová ukazuje hned na dvoře doktorovi roztrhanou sukni, stehna plná modřin, zakrvácený klín. „Kdo?“ – „Nějací vojáci. Chtěli... mne znásilnit... bránila jsem se... Křičela jsem, můj manžel spěchal, aby mě chránil. A jeden z nich ho střelil do hlavy.“ V posteli leží její manžel s hlavou v ručníku nacucaném krví. Kelin vidí, že kulka našťěstí nezasáhla mozek, ale proletěla poblíž levé lícní kosti a vyletěla nad pravým okem. „Kdo vám to udělal?“ Učitel Míka se pokouší promluvit, ale spíš sípe: „To jsou Němci... zatracenej dobytek!“ – „Ne! To nejsou Němci!“ To do hovoru vstoupí sousedka, která právě přišla. „To jsou naši osvoboditelé. Stalinovi vojáci!“ – „Nesmysl!“ sípe učitel a dovysvětlí: „To jsou Němci oblečení v ruských uniformách.“ Sousedka se rozzuří: „Jděte do háje! Voni ani mne, stařenu, nevynechali... vtrhli k nám dva ruští vojáci. Jeden z nich popadl ze stolu láhev rumu, něco křičel a strkal ji pod nos mému starému, pij, křičí, pij, starý čerte! Pak mě povalili na zem a vyhrnuli sukni. Všechno rozkopali po podlaze a odešli.“

Pancéřová skříň neodolala

Okresní úřad v Pelhřimově hlásí, že byl v noci z desátého na jedenáctého května vyloupen neznámými pachateli. „Vypáčeny psací stoly a skříně ve všech místnostech okresního úřadu kromě místností, kde bylo ubytováno několik důstojníků Rudé armády; spisy vyházeny po podlaze kanceláří a drobnosti a menší peněžní částky ze stolů odcizeny. Dále odcizeny lékařské nástroje úředního lékaře, 153 příkrývek pro uprchlíky a vypáčeny pancéřová skříň a příruční